

Književni pregled

BILJEŠKE

O »RIBANJU I RIBARSKOM PRIGOVARANJU«

»Ribanje« u hrvatskoj književnoj historiografiji

Ove godine slavi se 400 godina prvoga tiskanja Hektorovićeve »Ribanja i ribarskog prigovarjanja« (Mleci, 1568). »Crkva u svijetu« pridružuje se toj slavi ovim bilješkama. Ton bilježaka nije, u stanovitijoj mjeri, bez borbenosti. To je uvjetovano time, što bilješke tretiraju uglavnom materijal naše književne povijesti o »Ribanju«, a u tome materijalu ima mnogo raznih nestvarnih pogleda, sudova itd. Uostalom, književnoj prošlosti svoga naroda iskazuje se dostojno poštovanje istom onda, kada se ona gleda u svome stvarnom stanju, a ne u našoj romantičnoj slici. Istom tako prošlost može biti učiteljica sadašnjosti. A stoji i misao Cedomila Jakše: »tko vele ljubi, vele i zamjera, vele i žali, jer bi htio, da bude sve lijepo, sve dobro, sve savršeno« (»Nakon 400 godina«).

UREDNIŠTVO

Stvarno, nije rijetka literatura o našoj staroj književnosti. Međutim, u toj literaturi ima samo nekoliko radova, koje su napisali književni kritičari. Sva ostala literatura pripada povjesničarima književnosti i piscima amaterima. I na toj se činjenici vidi, da nijedan među našim književnim kritičarima nije sistematski obrađivao našu književnost, nego da je svaki od njih obrađivao ono, što bi mu u danom trenutku izgledalo posebno aktualno, blisko itd. S drugim riječima, sposobnosti naših kritičara ulagane su u pisanje o novijoj književnosti, od narodnog preporoda naprijed; najviše pak u pisanje o književnosti najnovijih dana.

Radova o našoj staroj književnosti dali su kritičari: Adolfo Veber-Tkalčević¹, Armin Pavić², Franjo Marković³, Josip Pasarić⁴, Stjepan Miletić⁵, Milivoj

¹ I. F. Gundulić, predgovor izd. »Osmana« Zagreb, 1854.

² Historija dubrovačke drame (Zagreb, 1871). O kompoziciji Gundulićeve »Osmana« (Rad XXXII, 1875). Predgovor djelima Ivana Frana Gundulića (Stari pisci hrvatski IX, 1877). Estetička ocjena Gundulićeve »Osmana« (Zagreb, 1879). Junije Palmotić (Rad LXVIII, LXX, 1883—1884). Gundulićev »Vladislav« (Rad LV, 1881). Postanje Gundulićeve Osmana (Zagreb, 1913).

³ Estetička ocjena Gundulićeve »Osmana« (Rad XLVI, XLVII, L, LII, 1879—1890). O »Dubravci«, drami Ivana Gundulića (Rad LXXXIX, 1888). O Gundulićevoj »Dubravci« (uvod Matičina izdanja »Dubravke«, Zagreb, 1888).

⁴ »Dubravka« (Vienac 1888). A. K. Miošić (Vienac 1890), Critica o Kačiću (Vienac 1890), I. F. Gundulić (Vienac 1893).

⁵ Gundulić kao dramski pjesnik (Vienac 1893).

Šrepel⁶, Ante Petravić⁷, Vladimir Nazor⁸, Ljubomir Maraković⁹, Antun Barac¹, Albert Haler.¹¹

Na prvi pogled, priličan je broj kritičara obradivao našu staru književnost. Treba, međutim, opaziti neke činjenice, npr.: svi njihovi radovi, skupljeni zajedno, dani bi jedan, nešto opsežniji, svezak; zatim, u tim radovima obrađen je u priličnoj mjeri samo jedan stari pisac (Gundulić), a nekolicina (Marulić, Junije Palmotić, Marin Držić, Kačić) ponešto, i to više biografski i bibliografski nego književno; onda, osim Barca, Marakovića i Halera među njima nema značajnijih kritičara, vrijednosti npr. Jakše, Nehajeva, Matoša, Marjanovića.

Iz takve stvarnosti slijedile su nužne, naime ružne posljedice. Prije svega, slijedila je činjenica, da o pretežnom dijelu naših starih pisaca *nema meritornog, književnog mišljenja*, nego naopakog, nestvarnog, neknjiževnog. To ne iznenađuje. Tako mora biti, ako o književnim djelima ne stvaraju mišljenja književni kritičari (riječ je, naravno, o pravim književnim kritičarima), nego povjesničari književnosti, koji su, kao što je u nas slučaj sve do Kombola, samo biograf i bibliograf, bez umjetničkog osjećanja i poimanja. (Drastična je istina, da je među našim književnim povjesničarima, kojih je od ilirizma do naših dana toliko bilo, istom Kombol (godine 1945!) ispoljio izrazito osjećanje i poimanje ljepote u književnim djelima, i time siguran, meritoran sud.¹² I onda (što je još gore), *naopaka, nestvarna mišljenja* o mnogim našim starim piscima *stekla su*, tokom vremena, *značenje i ugled meritornih, književnih mišljenja*. Takva stvarnost već dugo vlada, tj. dugo se održava u očima naših ljudi nestvarna slika mnogih naših starih pisaca. U tome stvari tako stoje, da bi trebalo mnogo darovitosti i rada, a i vremena, da se to, bilo samo i u maloj mjeri, izmijeni. Bila bi potrebna revizija solidna i široka temelja. (Njezin početak obilježio je, u skromnoj mjeri, u drugoj polovici prošloga stoljeća Armin Pavić radom o Gundulićevu »Osmanu«. Ali je njegov pothvat ostao osamljen.¹³ Dapače, odmah se javila oporba protiv njega, i to sa strane u ono vrijeme ugledna i utjecajna kritičara Franje Markovića, *poklonika formalističkih pogleda u estetici*. I u ime takvih pogleda spriječen je i najmanji uspjeh Pavićev akcije. Toliko je onda u nas bilo »smisla« za umjetnost. Između dva rata, putem Pavićevim pošao je Haler, i to širom i umjetničkijom metodom.¹⁴ Međutim, digla se i protiv njegove akcije oporba.¹⁵ Tako je i Haler ostao sam. Gledajući to, čini se, da nije sudeno, da mi šire prijedemo preko praga estetike, od *predrasuda i formalizma k istini i biti*).

Takva sudbina jest i sudbina Hektorovićeve »Ribanja i ribarskog prigovaranja«. O »Ribanju« se mnogo i često pisalo. Više i češće pisalo se samo o nekim djelima naše stare književnosti (»Osman«, »Razgovor ugodni«, možda

⁶ »Skup« Marina Držića prema Plautovoj Aululariji (Rad XCIX, 1890). *Utjecaj Kačićeve pjesmarice na Vuka i Preradovića* (Vienac 1891). O Maruliću (Rad CXLVI, 1901). *Blješka o Maruliću* (Vienac 1901). *Marulićevo djelo »De ultimo Christi iudicio«* (Grada III, 1901). *Ivan Gundulić i Hrvati u Banovini* (Vienac 1893). O Gundulićevim »Suzama sina razmetnoga« (Rad CXXVI, 1890). *Latinske pjesme Junija Palmotića* (Grada I, 1897). O Marulićevim latinskim pjesmama (Nastavni vjesnik VII/1899). *Stjetski junak u povijesti hrvatskog pjesništva* (Rad CXLVIII). *Prvo pjevanje »Davideide«* (Grada IV, 1904).

⁷ *Hanibal Lucić i narodna pjesma* (Nove studije i portreti, Osijek, 1910). *Jedan hrvatski Silvijs Pellico* (Treće studije i portreti, Split 1917). *Juraj Baraković* (Pete studije i portreti, Zagreb, 1935). *Filip Grabovac* (ibidem).

⁸ *Marulova Judita* (Hrvatska revija 1932).

⁹ *Gundulić u okviru baroka* (Hrvatska revija 12/1938).

¹⁰ *Esej o Gunduliću* (Knjiga eseja, Zagreb, 1924).

¹¹ *Gundulićev Osman s estetskog gledišta* (Beograd, 1929). O Gundulićevim »Suzama sina razmetnoga« (Hrvatska revija 12/1938).

¹² Nešto osjećanja ljepote ima i u Međinija i Kasandrića, ali u vrlo rijetkim slučajevima, pa se to gotovo i ne zapaža.

¹³ Pavić je imao dara da započne reviziju, kad je znao konstatirati, da su »vanjska retorična vještina« i »beskrajan retorski patos« glavna obilježja Gundulića pjesnika. Već samo to, u ono vrijeme, odaje nutrinu blisku umjetnosti.

¹⁴ Bilj, 11.

¹⁵ Da bude kako ne treba da bude, stvar je bila prebačena s *umjetničkog područja na političko-nacionalno područje*: revizija je bila stavljena pod sumnju političko-nacionalne izdaje. U tom se smislu protiv nje govorilo. Ali je tome postojao ozbiljan razlog: u ono (živkovićevsko-jevtićevsko) vrijeme svako negiranje hrvatske prošlosti (ma kojeg područja i stanja) osjećalo se i susretalo kao negiranje Hrvatske.

»Judita«, u naše vrijeme »Dundo Maroje«. K tome, o »Ribanju« su pisane samo pohvale, gotovo hvalospjevi. Ali, sve, što je o njemu napisano, napisano je, uz rijetke izuzetke, pod nestvarnim tezama. U jednu riječ, daleko su od stvarnosti gotovo sva osvjetljenja »Ribanja«, i osvjetljenja njegove materije (sadržaja) i osvjetljenja njegove ekspresije (književnog stanja).

U literaturi o »Ribanju« dominiraju tri teze: prva, *Hektorović je u »Ribanju« opjevao istinu*; druga, *on je tu anticipirao realizam*; treća, *on je tu anticipirao demokratizam*. Pregled tih teza namjera je ovih bilježaka.

1

Prvu tezu postavio je prvi sam Hektorović. Drugu i treću postavili su i razvili, dobrim dijelom na temelju prve teze, drugi naši pisci. Hektorović ima stanovitog udjela i u drugoj tezi, kako će se naprijed vidjeti.

Da je u »Ribanju« *opjevana sama istina*, naime, da se sve ono, što je tu opjevano, u stanovitoj prigodi i dogodilo i da se dogodilo upravo onako, kako je opjevano, izjavljuje Hektorović u pismu upućenu »počtovanomu gospođinu Mikši Pelegrinoviću, vlastelinu hvarskomu, kančičiru zadarskomu«, u kojemu opisuje svoj dragi posjet Dubrovniku: »... za to ti dam znati, da sam ja veliku pomnju stavil ispisati izvrsnomu vitezu onomu,¹⁶ i dati na znanje sve ribanje moje i vas put moj pravom istinom onako, kakav je bio, ne priloživ jednu rič najmanju, jer se inako nije pristojalo ni onomu, komu pisah, ni meni, koji sam pisal, budući mi draga bila istina u svemu.«¹⁷

Tvrđnja je jasna: na trodnevnom izletu zbilo se sve ono, što opijeva Hektorović, i sve onako, kako on opijeva (»dati na znanje sve ribanje moje i vas put moj pravom istinom... ne priloživ jednu rič najmanju«).

Iz te izjave nastala su u našoj literarnoj historiografiji glede materije »Ribanja« dva mišljenja. Ta dva mišljenja glase: prvo, *ono, što je opjevano u »Ribanju«, sve se zbilo na izletu*, kako tvrdi i Hektorovičeva izjava; drugo, *sve se zbilo na izletu izuzevši jedan dio onoga, što je u opjevano*.

Prvo mišljenje zastupaju: Šurmin, Medini, Lozovina, Ježić, Ramiro Bujas; drugo: Vodnik, Bogdanović, Kombol.¹⁸

Književni povjesničari prvoga kruga prihvatili su Hektorovićevu tvrdnju i s obzirom na cjelinu »Ribanja« i s obzirom na njegove detalje; povjesničari pak drugoga kruga ispoljili su stanovitu rezerviranost glede nekih detalja. Osim toga, prvi su kategoričniji i glasniji od drugih. S druge strane, među književnim historicima drugoga kruga nije se našao nijedan da Hektorovićevu tvrdnju u pravoj mjeri pregleda, da u potpunosti komparira tvrdnju i stanje stvari u »Ribanju«.

Šurmin je donio nekoliko riječi, u kojima bez ispitivanja potpisuje Hektorovićevu tvrdnju: »Pjesnik je zadovoljan priprostem zabavom, što mu je priređuju njegovi pomagači priprostim razgovorom i pjesmom. Ribari mu odpjevaju četiri narodne pjesme... I zagonetkama su prikraćivali vrijeme skrećući ponajviše na moral, a razgovarali su i ozbiljno (n. pr. o postanku svijeta)... Ovo je prva idila u staroj hrvatskoj literaturi... *znatna pojava poradi svoje istinitosti i vjernosti*«.¹⁹

¹⁶ Hieronimu Brtučeviću, kojemu H. posvećuje »Ribanje«.

¹⁷ Stari pisci hrvatski VI 54.

¹⁸ Ostali se književni povjesničari ovdje ne uzimaju u obzir s razloga, što su im djela ili samo školskog karaktera (Prohaska, *Pregled hrvatske i srpske književnosti*, 1929. Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, II izd. 1959), ili pak još manje, kompendiji (Segvić, *Kratka povijest hrvatske (srpske) književnosti do 1900*, 1911. Mate Ujević, *Hrvatska književnost*, 1932), pa samo s par riječi opetuju, više-manje, konstatacije već iznesene. K tome, svrstan je ovdje Bujas među književne povjesničare, iako povijest književnosti nije njegova struka, s razloga, što je njegov članak o Hektoroviću i »Ribanju« jedan od poznatijih članaka i što se u njemu tretiraju vrlo određeno glavni problemi »Ribanja«.

¹⁹ Đuro Šurmin, *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898, 73.

Medini tezu iskazuje još određenije i odlučnije: »Ribanje« nije nikakav izmišljeni događaj, ili alegorija samoga pjesnika, već nešto, što je sam doživio. To se vidi iz pisma Pelegrinoviću ... Tim riječima treba vjerovati, jer ne bismo znali uzroka, zašto bi pjesnik bio kazao neistinu a s druge strane sama pjesma svjedoči o njihovoj istinitosti. U njoj su naime zabilježene takve potankosti, koje su po sebi mogle izostati, kad bi pjesma bila tendenciozna, a zabilježne su samo stoga, što su se zbilja dogodile.«²⁰

Lozovina: »... njihovo putovanje po moru u ljetno doba, uz različite zgode i prigode za veslanja i jedrenja, njihove užine i ručkovi, pristajanja i prenoćivanja, međusobni razgovori tih ribara, čas veseli a čas ozbiljni, njihova mudrovanja i nadmudrivanja nakon recitacije i pjevanja narodnih pjesama na velik užitak njihova gospodara: svi ti doživljaji pod vedrim nebom i na pučini morskoj, između najslikovitijih dalmatinskih otoka, ocrtni su istinski vjerno.«²¹

Ježić: »posve izvorna idilična pjesma... pisana istinskim realizmom i zadahnuta demokratskim duhom... U pjesmi... sve je priprosto, prirodno, istinsko i živo. Sam pjesnik veli: „... da sam ja veliku pomnju stavil ispisati... i dati na znanje sve ribanje moje i vas moj put pravom istinom onako, kakav je bio, ne priloživ jednu rič najmanju“.«²²

U prihvaćanju Hektorovićeve tvrdnje najodlučniji pisac uopće javio se poslije drugoga svjetskoga rata. To je prof. Ramiro Bujas. Prihvaćajući u potpunosti piščevu tvrdnju, on borbeno nastoji da se ona u svemu afirmira. Stoga prof. Bujas nastoji da joj vrati i ono, što su joj drugi djelomično odriicali: Hektorović »ne izmišlja ništa! On izvješćuje, a ne fantazira. On inosi u svome Ribanju samo istinite doživljaje... Hektorović se u pismu Pelegrinoviću opravdava što nije ništa izmislio... Držalo se, da su izmišljeni bar ribarski razgovori, a to s razloga, što nije bilo vjerojatno, da su priprosti ribari mogli onako govoriti. Ali treba imati na umu, da Lucidarius i različne rasprave poučnog i moralnog sadržaja, kakve se na pr. nalaze u dubrovačkom Zborniku od g. 1520., nijesu bili svojina samo pismenih ljudi, nego se to širilo i u puku. I problem iz pričanja jednoga od ribara, odakle rijekama voda, mogao je zanimati jednako bistrog seljaka kao i učenjaka onoga doba. Osim toga, tko malo pripazi, lako će uočiti, da u ribarskim odgovorima ima naivnosti, koje se ne slažu s Hektorovićevim načinom mišljenja i izricanja. Značajno je, da je Hektorović reproducirao iz usta ribara i riječi kao *Pitagora* i *pilozopija* jednako vjerno kao i njihove pjesme. Izmišljati onakve likove ribara i onakve razgovore bilo bi mnogo teže, nego reproducirati istinu... U Ribanju je Hektorović svakako napatvoreno istinit... Nema nigdje ništa slično Ribanju. Djelo bez premca, unikum.«²³

Vodnik u članku o »Ribanju«, koji je više panegirik nego prikaz (i stoga malo uvjerljiv i malo potreban), donosi mišljenje jednim dijelom jednako mišljenju književnih povjesnika prvoga kruga, a drugim dijelom jednako mišljenju književnih povjesnika drugoga kruga. Najprije tvrdi: Hektorović »crta ne samo ljepote ljetne plovidbe na moru, idilu morskoga ribarenja i čari izokolojnog otočja, već i ljude: dva ribara iz puka... jednoga ditića i sebe u ovoj družini — sve u istinskoj slici, prikazujući vas put »pravom istinom onako, kakav je bio, ne priloživ jednu rič najmanju«. A zatim: »Tendencija, da otkrije duševno blago dobroćudna pučanina, bila je u Hektorovića tako jaka, da će jamačno ona biti povodom, što je upravo s te strane odviše idealizirao Paskoja i Nikolu: pjesnik realista jedino je ovdje pretjerao i načinio svoja dva ribara mudracima, koji pače pominju Pitagoru, a njihove misli iz kozmogonije, metafizike, a najviše iz etike orpane su iz djela Diogena iz Laerte... te iz različitih latinskih spisa Marulićevih.«²⁴ Druga Vodnikova tvrdnja korigira prvu tvrdnju, pa Vodnika pridružujemo književnim povjesničarima drugoga kruga.

Bogdanović se pozabavio pitanjem primjedbom: »... pocrpao je pjesnik

²⁰ Milorad Medini, Povjest hrvatske književnosti, Zagreb, 1902, 210.

²¹ Vinko Lozovina, Dalmacija u hrvatskoj književnosti, Zagreb, 1936, 86.

²² Slavko Ježić, Hrvatska književnost od početka do danas (1100—1941), Zagreb, 1944.

²³ »Ribanje i ribarsko prigovarjanje«, Zagreb, 1951. Predgovor.

²⁴ Branko Vodnik, Povijest hrvatske književnosti, Zagreb, 1913, članak o Hektoroviću str. 124—134.

pitanja i odgovore II. dana... iz Diogena Laertskog, Sv. pisma i Marulićeva Evandelistara. Tako su i sentencije, koje... je metnuo u usta prostih ribara, »simboli«, fragmenti Pitagorine nauke, koje su većim dijelom napisali Diogen Laertski i Jamblih. Ovo je uzrok... te ne možemo pravo vjerovati njegovim riječima u pismu Mikši Pelegrinoviću.«²⁵

Kombol prvim dijelom primjedbe ide stopama Vodnika i Bogdanovića: »Pošavši na put, da se malo otrese neprestane zaposlenosti oko Tvrdalja, bilježi Hektorović sa zadovoljstvom i točnošću kroničara sve sitnice triju odmornih dana, počevši od opremanja lađe, ribarskog alata, ribanja i nabiranja vrsta ulovljene ribe do različitih susreta i razgovora... No Hektorović ne ostaje do kraja u tonu poslanice i opisivanja stvarnosti, i njegovi ribari prelaze najednom za vrijeme vožnje na mudre upite i odgovore ili pjevaju »na izmin« isto tako mudre sentencije, koje sasvim odudaraju od ostalih dijelova spjeva... no sva je ta mudrost Paskoja i Nikole uistinu knjiškoga podrijetla, popunjena iz različitih latinskih knjiga i uopće iz piščeve lektire.« Drugim dijelom primjedbe Kombol donosi jednu novinu: »Uza sve to se Hektorović nije ogriješio o istinu, kad je 1557. pisao Mikši Pelegrinoviću: »Zato ti dam znati, da sam ja veliku pomnju stavil ispisati izvrsnomu vitezu onomu (tj. Brtuceviću) i dati na znanje sve ribanje moje i vas put moj pravom istinom onako, kakav je bio, ne priloživ jednu rič najmanju«; nesumnjivo je, da je u toj izjavi imao na umu poslanicu s opisom ribanja, lučeci je točno od umetnutih ekloga ili ribarskog prigovaranja.«²⁶

Tako stoji prvi problem »Ribanja« u našoj literarnoj historiografiji.

Šurmin, Lozovina i Ježić i ne zapažaju problem. Oni jednostavno prihvaćaju Hektorovićevu tvrdnju. Karakteristično je za Lozovinu i to da on ovdje (kao i na mnogim drugim mjestima, što će se vidjeti i u daljnim citatima) prepričava Voćnika. Medini i Bujas zapažaju problem, ali se u njegovu rješavanju služe labilnim dokazima. Medini dokazuje i istinitost cjeline »Ribanja« (»Ribanje nije nikakav izmišljeni događaj... već nešto, što je [pisac] doživio«) i istinitost riječi Paskojevih. Dokaz mu je za prvo: »To se vidi iz pisma Pelegrinoviću... (Hektorovićevim) riječima treba vjerovati, jer ne bismo znali uzroka, zašto bi pjesnik bio kazao neistinu, a s druge strane... zabilježene su takve potankosti, koje su po sebi mogle izostat... a zabilježene su samo stoga, što su se zbilja dogodile.« Takvo dokazivanje nije bazirano na tekstu »Ribanje« (a pravi razlozi bilo za, bilo protiv takva mišljenja mogu se naći jedino u tekstu djela), nego na jednoj konvencionalnoj izjavi. A onda, zar Hektorovićeva izjava nije sumnjiva već stoga, što je on smatrao da je ona potrebna? Za drugu tvrdnju Medini malazi dokaz: »Prigovara se jedino pripovijedanju Paskojevu... jer vele, da je razlaganje o rijekama za jednog ribara preučeno. Ne čini mi se baš, da prigovor vrijedi, jer prvo svega kulturni raz jednog ribara nije baš tako nizak, kako ga pomišljaju oni, koji mora ne znadu... S mornarom... možeš razgovarati o svačemu, pa i o prirodnim pojavama.« Eto, ribar XVI stoljeća isto je što i intelektualac. (A kako su, uostalom, u ono vrijeme i intelektualci bili rijetki, a kamoli da su ribari bili intelektualci). Čini se, dapače, da se Mediniju javljala napast ustvrditi, da je Paskoj govorio doslovno onako, kako stoji u »Ribanju«, jer nastavlja: (ja) »ću rado dopustiti, da je Hektorović riječi Paskojeve kazao na svoj način.« Medini će »rado dopustiti, da je H. riječi Paskojeve kazao na svoj način«! Još samo malo do izjave, da je Paskoj govorio u dvanaestercima s dvostrukom rimom. S druge strane, neke potankosti u »Ribanju«, za koje Medini drži da su dokaz istinitosti Hektorovićevih riječi, takve su naravi, kako će se naprijed vidjeti, da upravo one uvjeravaju, da se sve one nisu »zbilja dogodile«.

Takve su »snage« i konstatacije Bujasove. Bujas npr. misli, da su Hektorovićevi ribari bili onako verzirani u prirodnim znanostima, etici i filozofiji,

²⁵ David Bogdanović, Pregled književnosti hrvatske i srpske I 244.

²⁶ Mihovil Kombol, Poviest hrvatske književnosti do preporoda, Zagreb, 1945, 125, 126.

²⁷ Vodnik, na primjer, izjavljuje: Hekt. »crta... čari izokolnog otočja... u istinskoj sl'ci«; Lozovina: »... ti doživljavaš... na pučini morskoj, između najslabkovitijih dalmatinskih otoka, očrtani su istinski vjerno.«

kako to crta Hektorović, stoga, što je postojao Lucidarius i različne rasprave poučnog i moralnog sadržaja (»treba imati na umu, da Lucidarius i različne rasprave poučnog i moralnog sadržaja, kakve se napr. nalaze u dubrovačkom Zborniku od g. 1520., mijesu bili svojina samo pismenih ljudi, nego se što širilo i u puku«) i što je »problem... odakle rijekama voda, mogao zanimati jednako bistrog seljaka kao i učenjaka onoga doba.« A onda Bujasov dokaz *Pitagora* i *pilozopija* (taj dokaz Bujas podvlači)! Prije svega, što je postojao Lucidarius i sl., ne čini se to dovoljnim dokazom, da su Hektorovićeve ribari morali biti onako verzirani u raznim znanstvenim disciplinama. K tome, tko ne zna, da se kaže Pitagora i filozofija, nego misli, da se kaže Pitagora i pilozopija, pa tako i govori, može li biti obaviješten o Pitagori i može li znati filozofsko-znanstvenu materiju? Bez sumnje, na temelju takvih dokaza ne da se vjerovati u točnu reprodukciju Paskoja i Nikole. Vjerujemo, da su oni u dobroj mjeri produkt Hektorovićeve mašte.

Uspjela točka u napisima knjiž. povjesničara druga kruga jest njihovo uočenje stanovite udešenosti Paskoja i Nikole. Stoji Vodnikovo i Bogdanovićevo mišljenje, da je Hektorović idealizirao ribare, naime, da je svoju problematiku i svoju obrazovanost prenio na svoje ribare, ili Kombolova opaska, da je u »Ribanju« ribarsko prigovaranje umetnuto. Što bi tu trebalo primijetiti, bilo bi to, da su oni te konstatacije dali bez analize Hektorovićeve teksta, i da u »Ribanju« ima i drugih strari, idealiziranih ili umetnutih, kojih oni nisu primijetili. K tome, ne može se primiti Kombolova tvrdnja, da se Hektorovićeve izjava ne odnosi na ekloški dio poslanice. Sam Hektorović u izjavi veli, da je reproducirao događaje trodnevnog izleta »ne priloživ jednu rič najmanju«.

Stvarno je stanje: znanje ribara itd. u stvari je znanje Hektorovićevo. Dotično, jedan dio »Ribanja«, i to onaj, koji se smatra (uz narodne pjesme) najvažnijim, nije se odigrao za trodnevnog izleta, nego u piščevoj mašti. Dakako, time se ne oduzima realitet Paskoju i Nikoli. Vjerujemo, da su oni postojali, da su bili s Hektorovićem na izletu, da su bili vrsni ribari (pa, ako baš hoće Hektorović, i »dva ribara... najbolja od Hvara«), da su bili od prirode dobre urne nadarenosti, da su znali napamet i više narodnih pjesama nego ih navodi Hektorović. Ali držimo, da su oni »svojom« obrazovanošću, a i mnogim drugim, Hektorovićeve alter ego.

Paskoja i Nikolu, težake i ribare, što na izletu zanima?

Trebalo bi da ih, kao težake i ribare, zanima život njihova kruga: problemi njihovih obitelji, njihova polja i vinogradi, more, mreže i lade, noći probdjevene u naporom ribarskom poslu, razne zgode i nezgode iz njihova težačkog i ribarskog života i sl. Međutim, njih to ne zanima. Ništa od toga. Zanima ih: prirodne znanosti i filozofija-etika, tj. razne pojave u prirodnoj znanstveno tumačene i razne pojave u životu dane u moralno-filozofskim sentencama. Tako su Paskoj i Nikola ljudi od nauke, a ne od manualne muke; učenjaci, moralisti, mudraci (Doista, javi li se u koga, pri takvu stanju stvari, misao, da li su Paskoj i Nikola uopće bili s Hektorovićem na izletu, pa i da li su oni uopće postojali, da li će takva misao biti bez ikakva razloga?).

Paskoj izlaže dvije znanstvene hipoteze o tome, odakle rijekama voda:

Mater našu ovu, po kokoj se hodi,
koju Zemlju zovu, more svu obhodi;
ka ima šupljinu po mnoge načine,
pisačje, paržinu, skraćje i sadrine,
kroz ke prohodeći more se zakriva
tanko se cideći tere sladko biva;
na gore ushodi timi šupljinama,
paka se stobodi iztičuć rikami.
Tako t' voda zgora u more dohodi,
a druga iz mora potajno uzhodi
tere zacić toga rike ne pristaju
cić mora onoga, kim se pomagaju.
Ne budući red taj svita od počala,
znaj da bi rika saj i svaka ostala,
i vela i mala, nizbardo prohode
jur prazna ostala i bila brez vode

(335—350)

Izlaganje druge hipoteze obasiže 97 stihova. Izlažući drugu hipotezu, Paskoj pripovijeda razne druge pojave u prirodi: silu teže, jedan fizikalni zakon o toplini, postajanje oblaka, kiše, snijega, grada. (Pogledati treba barem stihove 383—389, 433—442). Evo ovdje »Paskojeva« zakona topline:

Poj, vazmi gostaru (bud da se toj znaje),
al novu al staru, istom cila da je,
tere joj svrući dno, pak garlič postaviv
u vidro vodeno k nebu dno upraviv
i prigledav bliže vidit ćeš cić toga,
da vodu podviže iz suda onoga.
Znaš sude caklene, bantuze ke zovu?
Nutu slušaj mene ter kušaj stvar ovu:
Vazam jednu stavi na голу put tvoju,
ino ne pripravi, al na drugu koju,
ne će ju nigdar čut ni se tim smutiti
tvoja ni ina put ni ju očutiti;
da ako li lana užgavši staviš tuj
malo razčešljana (kad kušaš, tad veruj),
napuni se mesa, ako ne ostine.
Znaš li zacić česa? Samo cić vrućine.
(405—420)

Paskoj motivira svoju znanstvenu verziranost svojim boravkom u Solinu, kraj rijeke Jadrana, »kon Urmanić mlina«, u društvu bijelih redovnika i drugih (izabranih) prisutnika. Ali, pisci redovito nastoje motivirati radnju, dolazila ona iz života ili pak iz mašte. I Boccaccio je u »Dekameronu« (da se poslužimo jednim starim primjerom, kad govorimo o jednom našem starom djelu) motivirao radnju odlaskom 3 mladića i 7 djevojaka u prirodu, u šumu, gdje oni u 10 dana, u svrhu rasonode i pouke, napričaju 100 zanimljivih novela. Osim toga, u ono vrijeme radnja književnih djela često se zbivala na putovanjima, i u nas i drugdje. U nas, npr., u Zoranićevim »Planinama«, Vetranićevu »Piligrinu«, u »Dundu Maroju« Marina Držića, Lucićevoj »Robinji«, Čubranovićevoj »Jedupci«. Ali, ako bismo i previdjeli tu sličnost, dotično povezanost, opet način, na koji je Paskoj stekao spomenuto znanje, ostaje, bez dvojbe, *konvencionalan* pokušaj, da se tome znanju dade motivirani izgled. Slična postupka ima, daleko poslije Boccaccia i Hektorovića, npr. u pisaca povijesnih romana, on Waltera Scotta do Augusta Šenoa: da bi izgledali istinitiji ili životniji, oni »upozoravaju« u svojim romanima, da grada njihovih romana nije izmišljena, nego nađena u arhivima itd.

U Poskoja i Nikole ima životne zainteresiranosti. Ali, kakve životne zainteresiranosti! One *moralista* — *filozofa*. U stvari, ta zainteresiranost ili *pripivanje* Paskojevo i *odpivanje* Nikolino tipične su Hektorovićeve moralno-filozofske sentence o čovjeku, životu itd. (Takva Hektorovića poznajemo iz njegova životopisa). A ima ih mnogo: zapremaju 416 stihova ili jednu četvrtinu djela. To su odreda didaktični aforizmi. Gledajući njihovu moralno-filozofsku fundiranost, njihovu konciznost i jasnoću, treba reći, da se jamačno i sam Hektorović teško znjio dok je sve te misli izazeo pa ih u stihove obukao. A kamoli da su im tvorci otočki pučani Paskoj i Nikola! Da su ih oni *pripivali* i *odpivali*, *vadili iz svojih pučkih glava*.

Ima u »Ribanju« detalja, koji u jasnoj mjeri otkrivaju naknadno »idealiziranje« trodnevnog izleta, i događaja i ribanja. I oni su, i bez znanja »Paskojeva« i »njegovih« i »Nikolinih« aforizama, dovoljni, da se uoči udio Hektorovićeve mašte u »Ribanju«.

Prvog dana, u Zavali, Paskoj i Nikola

uhitiše zubatca na sriću
ki priličan biše k jednomu teliću.

Zubatac veličine telića! Ali, trećega dana, između ostaloga, zbilo se:

Lipo t' bi viditi, kada jih lovljahu,
kraj plavi siditi gdi mriže dvizahu.
On, ki jih dosiže, gdi cič ribne kosti
s strahom jih podviže, boječ se nabosti.
Nikad se čujaše: nut, praveć, ovoga,
koga iztezaše, zubatca veloga!
Nikad jih brojaše: drugi, tretí, petí,
nikad govoraše: deveti, deseti.
Š njimi se hitahu škarpine kolike
i, ke se mlačahu, komarče velike.
Čarnorepi tokoj ne mali za timi,
kih biše velik broj ribami meu svimi.
Salpe se lovljahu, vrane, drozgi, picí,
meu kimi višahu pagari velici,
šargi, trilje, koje tkogod bi zbrojio,
i arbuni toje, vid' bi se utrudio
(1105—1120)

»Poponama« uloviti *najednom* toliko (vrsta) ribe! Pravo reče Hektorović prije toga: *čudo priveliko*. Čini se, da Hektorović ovdje nabraja ribe, kojima je imea znao, a ne koje su njegovi ribari ulovili.

Paskoj prevodi latinske mudre zasede:

Razumno govore: Tko ča nima u sebi
da dati ne more ni meni ni tebi
(Quod non habet nemo dat)
Od martva človika nigdar zlo ne reci,
a vasda dovika za dobrimi teci
(De mortuis nil nisi bene).

Ribari znadu i staru literaturu, koja opijeva »aurea aetas«:

Tuj bi pripovisti vrijeme staroga,
kijih se dosti čti do dneva ovoga:
kad su živintce ričmi govorile
i kada su ptice pojuć svih učile,
ki putuju gorom, neka bilja znaju,
uzbudiv se zorom, ku kripost imaju;
zelena dubrava kad tikom tečiše,
košuta kon lava brez straha kad biše,
zec tokoj kon harta, gdi se ljudi čude,
prid kim vas posarta, kad ga tirat bude;
kad vočke gredihu pustiv perivoje,
rilke pristanihu brez barzine svoje;
kad stinje uzbisni naglo postupajuć
za slatkost od pisni, Orfeja slišajuć
(1219—1232)

Paskoj i Nikola parafraziraju vjersku doktrinu, kao zabrinuti moralisti:

Milosrdja dilo ovo je: pod šibu
pogledati milo iskarnjih potribu;
pomoć udovcu ter ju pohajati
i njeje dičicu, i njim svita dati
(1319—1352)

Nastojmo imiti mi kriposti one:
tim dobro činiti, koji nas progone!
Ni dosti čistoće i divstvo imiti,
vikovnje tko hoće spasenje dobiti;
jer jedna dobrota u raj ne dovodi,
ako se grihota koja š njom nahodi.
Niktor protiv volji ne će spasen biti
ni pokoj najbolji nebeski imiti
(1433—1440)

Iz Hektorovićeve izjave, da je u »Ribanju« *opjevao svoj trodnevni izlet*, naši su povjesničari književnosti ispreli tvrđnju: »Ribanje« je *realno djelo*. Treba podvući: »*Ribanje*« je nazvano *realnim djelom, jer se u njemu opisuje jedan događaj, koji se dogodio u životu*.

Vodnik nalazi, da Hektorovićeve narav traži *realizam*. Stoga Hektorović u skladu s takvom svojom naravi »bira sujet i oblik«. On »ne pjeva trubadurske erotičke pjesme... sadržaj (je) njegove poezije — *život njegov*«. On je »u svojim pjesničkim poslanicama prosuo više *istinskih događaja*« nego ikoji drugi naš pisac onoga doba. »Svestrani Hektorovićeve *realizam*... izbija tim jače... što je idila onoga vremena u čitavoj evropskoj književnosti sasvim neprirodna. (Vodnik misli: *neprirodna, jer teme nisu doživljene u životu, nego nastale u mašti*). Hektorović je »*osobito svojim realizmom kao umjetnik daleko pretekao nastojanja svoga vremena: za puna tri stoljeća*.«

Bogdanović krsti realizmom u »Ribanju« dio, koji se odigrao na trodnevnom izletu: *realizam »kakvoga nije bilo u poeziji XVI vijeka*«. Ujedno žali, »što taj realizam nije proveden kroz čitavo djelo« (naime, što je Hektorović u poslanici donio i *grade, koja se nije zbila na izletu i koja stoga ne pripada realizmu*).

Lozovina slijedi Vodnika: »U Ribanju se crtaju svakidašnje prilike bez ikakvih nerealnih maštanja: *realan život dvaju pučana... i život njihova gospodara vlastelina... U književnom pogledu predstavlja ta idila preuranjeni književni realizam, a u socijalnom preuranjeni demokratizam*.«

Bujas »shvaćanjem« realizma nadmašuje i Vodnika i Bogdanovića i Lozovinu: »... *realizam nije ovdje nikakav književni smjer, koji se pokazuje u realističkom pričanju neke izmišljene fabule. Hektorovićeve realizam je u nečemu drugom: on ne izmišlja ništa! On izvješćuje, a ne fantazira. On iznosi u svom Ribanju samo istinite doživljaje. Njegovi ribari nijesu izmišljeni likovi, nego živi ljudi, kojima navodi pravo ime i prezime*.«

Medini se ne služi terminima realizam (realan, realističan), ali ističe »Ribanje« stoga, što je u njemu opjevan jedan događaj iz života, iz svakidašnjice. (»Ribanje nije nikakav izmišljeni događaj... već nešto, što je sam Hektorović doživio... Ribanje je jedno od najljepših djela dubrovačko-dalmatinske književnosti«). Pridavanje prednosti djelima, koja obrađuju doživljeno u životu, proizlazi, dakako, iz mišljenja, da doživljeno u životu tvori realizam književnog djela i da onda, kao realizam, tvori književnu vrijednost djela.

Kako se vidi, oko drugoga problema splela se posebno neprilična pomutnja: *gotovo svi povjesničari književnosti izjednačuju doživljeno u životu i realizam. Eto: književni realizam identificiran s realnošću svakidašnjice, izjednačen sa životnom istinom... I takva »estetika« živi u vrijeme, recimo, Croceove estetike (umjetnost je doživljaj, ekspresija)...*

* * *

U našoj književnoj povijesti s mišljenjem, da je »Ribanje« realno djelo, ide usporedo i mišljenje, da je ono i *književno djelo*. K tome, ta su mišljenja usko povezana. Tu se pošlo linijom: doživljeno u životu i opisano u književnom djelu: realizam; realizam: književna vrijednost.

U stanovitom smislu Hektorović je začetnik i ovoga mišljenja. Na kraju svoje poslanice on se obraća Brtučeviću, kojemu ne šalje riba ulovljenih na trodnevnom izletu, nego svoju »knjižicu«:

Li ne ć' brez lovine ni ti moje biti,
 Jere, gospodine, mužu plemeniti,
 jer ju ćeš imiti u knjižici ovoj,
 u koj ćeš viditi i vas lov i put moj;
 kojom ćeš živiti pun slavn imena,
 skončanja ne imiti do duga vrimena:
 dokle strana ova, der do toga vika,
 bude čititi slova našega jezika!

Međutim, ma koliko da je Hektorović sanjao lijepe sne o svojoj »knjižici«, njegova tvrdnja može biti samo s jedne strane točna, inače je netočna. Točna — uzeta kulturno-historijski, a netočna uzeta umjetnički. »Ribanje« može biti trajno kao *kulturno-historijski dokument*, ali ne i kao *umjetnički*.

Izuzevši Kombola, naša književna povijest ističe književnu uspjelost »Ribanja«. Dapače, sve, što je napisano o »Ribanju«, samo je pohvala, u svakom pogledu. Prema Mediniju, ono je »jedno od *najljepših* djela dubrovačko-dalmatinske književnosti«; toliko lijepo, da u »idilskoj poeziji našoj zauzimalje prvo mjesto«. Prema Vodniku, u »Ribanju« se »usredotočiše u *najsavršenijem* obliku sve značajke Hektorovićeve duha«; to je »poezija zrela, duboka, ozbiljna«. Bogdanović nalazi, da nije uspjelo nešto više od jedne četvrtine djela, drugim riječima, da je *uspjelo oko tri četvrtine* »Ribanja«. On dalje tvrdi: »Ribanje je bilo previše nenadana pojava, koja se tako oštro razlikovala od suvremenoga pjesničkoga pravca, da nije moglo naći, pa nije ni našlo imitatora, koji bi bili podobni ocijeniti i razumjeti veliki korak naprijed, što ga je načinio naš hrvatski pjesnik.« Opetujući i ovdje Vodnika, Lozovina u »Ribanju« nalazi *zrelu* poeziju i *savršenu* formu. Bujas je sazeo svoj sud ovako: »A oni, koji možda jednostrano drže, da se svakomu književnomu djelu, pa i starijemu, mora pristupiti samo s estetskim mjerilom neka slobodno to učine: Ribanje je i *umjetničko djelo*.«

Kombol smatra, da u »Ribanju« pokoje mjesto ima nešto vrijednosti, ali da je djelo u cjelini neuspjelo. Kombol se i tu ispoljio kao književni povjesničar solidne estetske orijentacije. Toga svakako imaju njegove riječi: »... spjev se u cjelini ne izdiže iznad opisivanja i kroničarskog bilježenja, zbog čega i ne djeluje kao istinska poezija, koja nije nikad u samom opisivanju i pripovijedanju kao takvom, već u slikama stvorenima od čuvstveno uzdudene fantazije, a upravo to nedostaje starom i sentencioznom vlastelinu.« Kombol ima zaključak o »Ribanju«: »... fotografija stvarnosti, nepjesnička kao svaka fotografija.« Moglo bi se ipak dodati, da je i Kombol našao u »Ribanju« više stihova, koji se »izdižu iznad opisivanja i kroničarskog bilježenja« nego ih u stvari ima (ali, kako je teško potpuno se odvojiti od tradicije, i kako se i tu ide naprijed postepeno).

Sva književna vrijednost »Ribanja« nalazi se u stihovima, u kojima su dane dvije »romantične« zgodice: jedna danju, pod žarom sunca, a druga noću, pod svjetlom mjeseca. Kada su Hektorović i Paskoj u »plavi«, vezanoj na zapadnoj strani Brača (Nikola je otišao u neko bračko selo da nabavi potrebnih stvari), »u sunce najvruće« (zamišljamo pod »tendom«), jer na kraju nije bilo stabala, legli, da se spase od vrućine i da se malko snom okrijepe, Hektorović je od toga napravio jedan mali lirski crtež:

Ovdi prem u plavi, pod ovim pokrovom
 sladak se san pravi pod sincom takovom,
 kad nimamo iní zaslon tu na dvoru,
 ni stabla ni sini na kraju pri moru.

Plod je mašte pokrenute od čuvstva i druga zgodica. U mraku noći Hektorovićevi ribari dugo love ribu »pod sviću«... Uto

Poča se podivat misec iza gore,
 svu zemlju obsivat i to sinje more.

Sličica potpuna i čista, osobito u prvom stihu. S nekoliko riječi dana je jasna, lirski obojena slika.

To su jedina dva mjesta u »Ribanju«, gdje se može govoriti o inspiriranom doživljaju. Sve je drugo dano metodom *suha opisivanja* i *popisivanja*. Osim toga, »Ribanje« je upravo preplavljeno moralno-vjerskom tendencijom. Dapače, poukom i propagandom. »Ribanje« je, u stvari, ustihovljeni moralno-vjerski traktat.²⁸

Mišljenja smo, da je u »Nadgrebnici Franetu Hektoroviću«, ondje, gdje svi plaču nad njegovom ranom smrću (mada pjesma ima tona narodne poezije), Hektorovićeve nutrina više bila ganuta žalošću negoli radošću u »Ribanju«. U »Nadgrebnici« se ganuće i spontanije i svježije izrazilo:

Uzdahe ti nose tvoji družbenici,
mlade mome kose, a pisni knjižnici;
a čačko suzice, a žalosna mati
od srca tužice, ke ju će skončati.
Mlade udovice skupom se ustaju,
žene i divice, koje te poznaju,
ter ti prikazuju ružice rumene,
neka te poštuju, i vence zelene,
pelinom kičene, povite kosami,
zlatom narešene, zalite suzami.

3

Hektorović demokrat.

To je opće mišljenje, a ne samo mišljenje književnih povjesničara.

Zanimljivo je, da literarni historiografi pitanje Hektorovića demokrata ne tretiraju podjednako: dok npr. Vodnik (ako sam ga ovdje pravo shvatio), Lozovina i Bujas Hektorovićevu »demokratizmu« daju *klasni smisao*, Medini ga tretira kao prijateljski čin, a Kombol kao »izraz kršćanskog shvaćanja«. Vodnik: u »Ribanju« se crta »izmir pjesnika patricija s pučanima ribarima... Najljepša je konsekvencija Hektorovićeve realizma njegov *jako istaknuti demokratizam*.« Lozovina: »Hektorovićevim u izmirbi s pučkim staležom dokumentiranim demokratskim nastrojenjem... »Ribanje« je... od vanrednog historijskog značenja; ono »*predstavlja u socijalnom pogledu preuranjeni demokratizam*.« Bujas: »Što ih (Paskoja i Nikolu) naziva svojom braćom (red. 155, 1514), milim drugovima (175) i prijateljima (263), nijesu prazne riječi, nego su to značajne izjave, kojima se Hektorović *svijesno stavlja nasuprot suvremenom društvenom poretku*. S gledišta sredine, u kojoj je Hektorović živio, *bilo je to njegovo držanje nešto nečuveno*. To danas moramo shvatiti i ocijeniti kao *ranu pojavu ispravnog društvenog osjećanja*. S toga gledišta je Hektorović *preteča mnogo poznijeg doba*... Hektorovićevo djelo kao da *navješćuje preokret u kulturnoj historiji*.« Medini: Hektorović je bio »vezan s braćom plemićima, no ipak, sudeći po njegovim djelima, gdje prijateljski spominje prosti puk, čini se, da je bio bliži puku nego drugi«. Kombol: »Hektorović se uistinu nigdje ne udaljuje od svoga vremena: njegovo isticanje *zlorušnih i ubozih* običan je izraz kršćanskoga shvaćanja.«

Prema stanju stvari u »Ribanju«, mišljenje Vodnikovo, Lozovininio i Bujasovo nije bazirano na stvarnosti. Tu se o Hektoroviću nalazi ono, čega u njega nema. Medinijevo i Kombolovo mišljenje (:ne radi se o klasnom značenju pitanja) odgovara činjeničnom stanju, ali ni Medini ni Kombol svoje mišljenje nisu popratili s dovoljno obrazloženja.

Kako je nastalo mišljenje, da je Hektorović bio demokrat, da je anticipirao, već u XVI stoljeću, demokratski socijalni nazor?

Ima više stvari, koje su to mišljenje izazvale. Glavne su ove: Hektorović je proboravio tri dana izleta sa dva pučanina ribara i jednim »ditićem«, dakle,

²⁸ Koliko ispred »Ribanja« stoji, na primjer, »Jur ni jedna na svit vila«, *elegantna, lirska raspevana* pjesma Hektorovićeve suvremenika Lucića.

s klasno nižima; on pučane Paskoja i Nikolu naziva dva puta svojom braćom, a po jednom prijateljsima i milim drugovima; on se divio njihovoj mudrosti, on je donio s pohvalom u »Ribanju« četiri narodne pjesme.

Ali, na temelju toga nipošto se ne može govoriti o Hektoroviću kao demokratu, o tome, da se on »svijesno stavlja nasuprot suvremenom društvenom poretku«, da je on na taj način »preteča mnogo poznijeg doba«.

Hektorović boravi 3 dana izleta s klasno nižima... Ali, klasno niži su s njim, *da bi on i na izletu mogao biti na nivou feudalca* (patricija, gospodara), da bi oni naime sve poslove obavljali, a on uživao u idiličnosti. (To će iznijeti dolje navedeni stihovi).

Hektorović naziva pučane Paskoja i Nikolu milim drugovima, prijateljsima, svojom braćom... Pa tko kaže, da nije bilo i drugih patricija ili feudalaca (osobito feudalki), koji su klasno niže u stanovitim prigodama tako nazivali? Da li su ti feudanci stoga prestali biti feudanci?

Hektorović se divio mudrosti itd. pučana Paskoja i Nikole... Ali, kako to nije njihova mudrost nego njegova (kako smo vidjeli), on se divio sebi, a ne njima.

Hektorović je donio u »Ribanju« s pohvalom četiri narodne pjesme... Ali, za to nije bilo potrebno da bude demokrat; dostatno je bilo da bude inteligentan.

I te kako stoji Kombolovo mišljenje, da se Hektorović »uistinu nigdje ne udaljuje od svoga vremena«.

Sve se u »Ribanju« odvija na liniji klasno viši — klasno niži, dotično (što je karakteristično za dalmatinski feudalizam) *na liniji gospodar — sluga*. Hektorović *nigdje ne druži s pučanima na način nepatricija, nego svuda na način patricija*, jer je on svuda gospodar, a oni svuda njemu na usluzi i službi. U tome smislu ima u »Ribanju« direktnih mjesta:

Neka skratimo put, reče Paskoj, hodi
kad je vitar u skut. recimo štogodi,
čim obeselimo *gospodara* i nas

(Paskoj)

*Ja sam vasda spravan njega veseliti
i njemu pripravan vas život služiti*
(Nikola)

Tu se pokripismo na volju brez priše,
i pismo i jismo koliko ki htiše,

Pod sincom pri kući svi se veseleći,
oni potičući, a ja sam sideći
Hvala vam, rih, budi,
ki tako pojući mene veselite,
razgovor dajući *službu mi činite!*

Paskoj završava pjevanje pjesme o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu:

Vesel budi, *gospodaru*, i vesela ti družina,
naš gospodaru,
ova pisan da bude *tvoj milosti* na poštenje!

Nikola završava pjevanje pjesme o Radosavu Siverincu:

A sad mi i vasda dobra srića s tobom budi,
naš gospodaru,
i zdravo nam svuda hodi i veselo domom dojdi!

Karakteristično: ni jednom, ma i najblažom, riječju nezadovoljstva da bi Hektorović popratio to, tu liniju gospodar — sluga, tu pravo njega, vlastelina, na čar idiličnosti i dužnost pučana, da mu stvaraju idiličnost. I da on, da smatramo, da se Hektorović »svijesno stavlja nasuprot suvremenom društvenom poretku«!²⁰

Međutim, ako se ne može održati mišljenje, da je Hektorović bio demokrat u klasnom smislu toga termina, stoji mišljenje, da je on bio *dobar čovjek*. Njegovu dobrotu potvrđuju i navedene činjenice, iz kojih je nepažnjom nastalo mišljenje o njegovu anticipiranju demokratskoga socijalnog nazora; osobito mjesta, gdje je njegova dobrota dala intimnih termina i zgoda (*braća, prijatelji, druzi*; ribari su kuhali, »kako sami htiše«, itd.). Hektorovićeve dobrota ili, kako reče Medini, njegovo prijateljstvo prema nižima, ili, prema Kombolu, njegov »izraz kršćanskoga shvaćanja« prema *zlorušnima* i *ubozima*, zrači na mnogo mjesta u poslanici. Time je Hektorović, prikladno reče Bujas, »ovjekovječio svoj ljudski odnos prema priprostem puku«.

Mate Meštrović

RAHNEROVA KONCEPCIJA ATEIZMA KAO SPASONOSNE VJERE

MOŽE LI I ATEIZAM BITI SPASONOSNA VJERA?

Povod pitanju dala su dva članka: jedan je K. Rahnera objavljen u časopisu Concilium pod naslovom »Nauka II vatikanskog (sabora) o ateizmu«,¹ a drugi je talijanskog pisca Landuccija, koji je izišao u svećeničkoj reviji Palestra del Clero — kao kritički osvrt na Rahnerov članak — pod naslovom »Jedna čudna spasonosna vjera: ateizam«.² Budući da se radi o novom pitanju u teologiji i dalekosežnom po posljedicama, željeli bismo najprije detaljnije iznijeti Rahnerovo gledište,³ zatim prikazati Landuccijevo stanovište i, na koncu, ukoliko to bude trebalo, osvrnuti se na važnije elemente njihova rezoniranja.

I) Rahnerovo mišljenje o spasenju ateista u dobroj vjeri

Iako sam naslov Rahnerova članka zvuči preopširno, ipak se pisac u njemu uglavnom ograničio na tobožnju nauku II vatikanskog sabora o problemu spasenja ateista u dobroj vjeri. U njemu Rahner najprije iznosi koncilsku nauku o samom pitanju, zatim teoretski nastoji opravdati svoje stanovište.

Prema njemu Koncil bi naučavao, da odrastao čovjek, s normalno razvijenom inteligencijom, može ostati čitav život ateistom; ne samo to, već se može čak i spasiti, a da prije smrti ne bude poučen o Božjoj opstojnosti. To bi bila sinteza Rahnerova tumačenja koncilске nauke o spasenju ateista u dobroj vjeri. Na čemu se osniva ta sinteza? Na koncilskim tekstovima, koji ništa ne govore o »tezi općenito prihvaćenoj u teologiji, da čovjek obdaren normal-

²⁰ Valjana je ilustracija Hektorovićeve demokratizma i jedan podatak u članku Šime Ljubića: »... kuća je Hektorovićeve imala onda *čistoga dohodka na godinu 500 dukata zlatnih*; a ovo je za ono doba bilo. u Dalmaciji navlastito, vele znatno, pače vele riedko bogatstvo. Hektorovićeve imanja ležala su većinom u Starom Gradu, ali jih je bilo podosta i u Novom Gradu ili Hvaru i na Visu. ko što svjedoci sama oporuka Petrova« (Stari pisci hrvatski, Zagreb, 1874. I).

¹ K. Rahner, La doctrine de Vatican II sur l'athéisme. »Concilium«, 23/1967.

² P. C. Landucci, Una strana fede salvifica: l'ateismo, »Palestra del Clero«, 9/1967.

³ Usp. E. Mezinović, Psihologija ateizma, »Crkva u svijetu«, 6/1967, str. 63.